

Forns antics de ceràmica a la Catalunya Central

Albert Fàbrega i Enfedaque

Introducció

Parlar de forns antics de ceràmica és complicat. Es tracta de construccions amb una tipologia molt definida i uniforme, però d'un ús molt ampli en el temps, en un període que abasta molts segles. Per això, datar un forn per la tipologia és molt arriscat. Així que la cronologia s'estableix pels materials arqueològics recollits. El que passa és que sovint el propi forn o bé no presenta materials o són escassos i tardans. En canvi, és freqüent que a les rodalies del forn es trobin materials abundants de diverses èpoques. Així, per exemple, molts dels anomenats forns ibèrics s'han datat per la presència en les seves proximitats (!) de ceràmica ibèrica. Però la datació per aquests materials presenta seriosos riscos. D'aquesta manera, a la literatura, ens trobem forns molt similars que unes vegades es consideren ibèrics, altres romans, altres iberoromans, altres altmedievals, altres baixmedievals i en algun cas fins i tot moderns.

El segon aspecte, ara més llastimós, és el seu estat de conservació. Crida fortament l'atenció el fet que molts s'han destruït al cap d'un temps de la seva excavació. A vegades per causes naturals, però més sovint a causa de les activitats humanes. El fet que la gran majoria siguin en talussos de pistes i carreteres fa que les màquines excavadores els facin desaparèixer ràpidament. Com en tants altres casos, la conservació del patrimoni del país deixa molt que desitjar.

Els quatre forns que presentem són inèdits, excepte un. En donem la seva situació sense entrar en qüestions de datació perquè cap d'ells no s'ha excavat. Si ja és complicat datar-los després d'una intervenció arqueològica, fer-ho a cop d'ull és temerari. Per situar-los en el seu context presentem també una petita relació d'alguns forns semblants, que es troben en diversos indrets de Catalunya. La llista no pretén ser en absolut exhaustiva. En tots els casos donem la seva situació de forma tan precisa com ens ha estat possible. Alguns d'ells ja no existeixen, però per una o altra raó, que intentem explicar en cada cas, ens

ha semblat que eren referents significatius i que els hàviem d'incloure per fer-nos una idea el més exacta possible de "l'estat de la qüestió".

Tipologia i funció

Els forns de què parlem són forns ceràmics, és a dir, per coure fang. No està massa clar, però en molts casos sembla que es destinaven més a peces d'obra: maons, tègules i teules, que no pas a fer pots, olles i contenidors diversos. Tots tenen en comú una mateixa estructura: la cambra de foc situada a un nivell inferior, de planta rectangular o circular, amb un pilar cilíndric central. El sostre de la cambra té una graella a base de petites xemeneies excavades al terreny que comuniquen amb la cambra de cocció, situada al damunt i on hi anaven les peces que s'havien de coure. Aquesta cambra podia ser oberta (cuita oxidada, amb presència de més oxigen que el necessari per a la combustió) que dona lloc a peces de color vermellós, o tancada (cuita reduïda, sense excedent d'oxigen) que dona peces grises o negres. Per entendre'ns i distingir-los d'altres tipologies i de forns més moderns en direm "forns de pilar".

Les dimensions d'aquests forns són variables. Segurament els més petits produïen peces domèstiques, mentre que els més grans produïen peces d'obra. En molts dels forns s'hi troben, com a materials que formen part de la pròpia construcció del forn, uns maons més petits i primers que els actuals.

Relació de forns

1. Els Ulls del Mussol (Súria)

Es troba situat a UTM: x=397678, y=4632479, z=290¹, al marge dret de la riera de Tordell. Actualment només queda la meitat de la cambra de foc, amb el pilar central i la part corresponent de la graella, coberta, en la

1. Vista general dels Ulls del Mussol

2. La graella dels Ulls del Mussol

seva part superior, per un camp de conreu. En algun moment del passat la riera es va endur la meitat que falta de la cambra de combustió. Cal notar que aquesta cambra apareix actualment com inusualment alta, ja que fa 1.95 m d'alçada. En la seva part inferior està arrebossada amb una capa de guix fins a una alçada de 40 cm, i el pilar també té un gran gruix fins aquesta alçada. Tot plegat sembla indicar que a partir del seu abandonament la cambra de foc va ser usada com a barraca de les vinyes properes, i per aquest motiu es va sobrealçar la cambra rebaixant el seu sòl, possiblement uns 50 cm més, de manera que l'alçada original de la cambra de foc devia ser de 1.5 m aproximadament. A la imatge 1 es pot apreciar bastant clarament quin podia ser el nivell original de la cambra. La planta era rectangular i feia uns 2x3 m aproximadament. A la graella queden 12 xemeneies senceres i 4 més retallades pel talús. N'hi ha tres que estan subdividides per la meitat amb un maó. El pilar de la cambra té una secció bitroncocònica. A la base fa 65 cm de radi, a la part central en fa 35 i al sostre de la graella fa

3. Detall d'una de les xemeneies dels Ulls del Mussol

44 cm. Pels materials que es veuen escampats pel camp situat al seu damunt, i a falta d'una intervenció rigorosa, cal situar-lo en època baixmedieval o moderna.

2. Forn de Codony (Castelltallat)

Es troba situat a UTM: x=386849, y=4630257, z=610. És al talús dret d'una pista que puja des de la masia de Codony fins al nucli de Castelltallat, a tocar un viver i una font, en el torrent de Codony. Està en molt mal estat i és difícil dir si en queda gaire tros, ja que els sediments el tapen completament. Al talús del camí són vi-

4. El forn de Codony

sibles les restes de tres xemeneies, s'endevina la cambra de foc i s'hi veuen fragment de teules i maons. Tant les xemeneies com la cambra semblen fetes de materials calcaris o argilosos (d'un to gris clar) mentre que tot el talús està constituït per sediments vermellencs, la qual cosa dona un aspecte singular a aquelles restes. Corre un gran risc de desaparèixer totalment. (vegeu la imatge 4). Pels materials que es veuen a l'entorn cal pensar que és d'època baixmedieval o moderna.

3. Forn de Sant Martí de la Maçana (Rubió)

Es troba situat a UTM: x=383579, y=4616162, z=601. Tot i que la part superior de la graella està tapada en bona part per la vegetació i els sediments i està re-

5. La graella del forn de la Maçana

6. La cambra de foc i el pilar del forn de la Maçana

tallat pel talús del camí, és visible una filada de xemeneies i queda més de la meitat de la cambra de foc, ja que el pilar central és sencer. Els conductes de la graella tenen una curiosa secció estrellada, separada en dues parts per un maó central. El forn es troba molt proper a les restes d'un antic molí medieval, del qual només en queda part de la sèquia i la bassa. Es troba en un context clarament medieval, però no s'hi ha fet mai cap intervenció arqueològica per tractar de datar-lo.

4. Forn de la Roqueta (Cardona)

Es trobava a UTM: x=386162, y=4640464, z=539. Actualment, des de l'any 2007, està totalment enterrat per un camp. Es troba en una zona molt rica arqueològicament, amb jaciments del neolític, d'època ibèrica i d'època romana, tot i que els materials ibèrics semblen ser els menys abundants. Ens tornem a trobar amb un forn de cronologia incerta, tot i que podria ser iberoromà. Maria Petrus hi va fer una petita excavació l'any 1957 que no va donar materials. A les seves proximitats es van recollir alguns fragments de ceràmica romana (tègula i dolia). Relacionat amb això cal dir que els quatre forns ceràmics que s'han publicat de cronologia romana del Bages, el de Matacans a Artés, els dos de Boades a Castelltallat i el de la Roqueta a Cardona, estan tots colgats de nou, amb un criteri que sembla afirmar: "jaciment estudiat i publicat, jaciment acabat", sense cap interès per consolidar-lo i fer-lo visitable pel públic, però amb una "lloable" intenció de preservar-lo. ¿Caldrà recordar que la majoria de les actuacions es fan amb diner públic i que tots els ciutadans tenim el dret de conèixer i gaudir del nostre patrimoni arqueològic i històric? L'article 27.1 de la Declaració Universal dels Drets Humans diu: *Tota persona té dret a prendre part lliurement en la vida cultural de la comunitat, a fruit de les arts i a participar del progrés científic i dels beneficis que en resultin.*

7. El forn de la Roqueta

Referències a altres forns

1. Fontscaldes (Valls) i Sant Martí Sarroca

El forn de Fontscaldes es troba situat a UTM: x=352441, y=4577582, z=400. És el més conegut dels forns antics a Catalunya i tot i que sempre s'ha considerat ibèric, alguns autors han posat en dubte aquesta adscripció. No té res a veure amb la tipologia dels forns que comentem, però per la seva fama i importància l'inclouem aquí. L'any 1923, Josep Colominas i Josep Puig i Cadafalch van donar la primera notícia d'aquest forn. En el mateix Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, Puig i Cadafalch hi va publicar la notícia d'un forn de ceràmica a Sant Martí Sarroca. Aquest es troba a UTM: x=385769, y=4594939, z=307. Així com el de Fontscaldes es considerava ibèric, en el de Sant Martí Sarroca els materials recollits eren romans. L'excavació del forn de Sant Martí Sarroca es va fer l'any 1917 i, poc després, el Servei de Conservació i Catalogació de Monuments de l'Institut d'Estudis Catalans, sota la direcció de l'arquitecte Jeroni Martorell, va construir els coberts de protecció dels forns de Fontscaldes i de Sant Martí Sarroca. Aquesta darrera construcció avui està en estat ruïnós, part de les parets han caigut i l'arc de migdia està a punt de caure. Sembla que l'any 2007 el Departament de Cultura de la Generalitat hi va fer una intervenció de consolidació que només va consistir en posar una peça de geotèxtil, que cobreix actualment la graella.

8. El forn de cal Sègol, a Sant Martí Sarroca

2. Can Fatjó (Rubí)

Es troba situat a UTM: x=418884, y=4593730, z=123. Tot i que es troba protegit(?) per una construcció moderna, està en un estat lamentable, ple de brutícia. De les fotografies publicades per Colominas a [COLOMINAS, 1931] al seu estat actual, el forn ha patit una gran destrucció que el fa gairebé irreconeixible. Al turó de can Fatjó, on està situat, s'hi va excavar una necròpolis ibèrica d'incineració. A l'interior del forn no s'hi va trobar cap me-

na de materials arqueològics, tot i que pels seus voltants es recolliren molts fragments de ceràmica ibèrica.

9. El forn de can Fatjó, a Rubí

3. Sant Adjutori (Sant Cugat del Vallès)

Es troba situat a UTM: x=426135, y=4589999, z=169. El Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona hi va dur a terme una intervenció arqueològica a finals de l'any 2000, consistent en un sondeig de 4x6 m a la part nord del forn. S'hi va recollir algun fragment de tègula i d'ímbrex de difícil datació, en les capes superficials. Els autors de la intervenció, però, diuen que el forn *sembla romà o de tradició romana, tot i que no es pot descartar que sigui molt més recent*. El forn l'associen amb la producció de teules o materials de construcció, i no amb la producció de contenidors. Els autors

10. El forn de Sant Adjutori

diuen que el forn correspon a una tipologia *que difereix de les de filiació ibèrica*. També afirmen que *els forns de Rubí, Tona, Seva i molt d'altres, (que) havien estat clas-*

sificats com a ibèrics fins fa poc, però (que) tipològicament presenten nombroses diferències respecte a altres enginys d'aquest àmbit cultural.

4. Tona

El va publicar Josep Danés a [DANÉS, 1932, p. 328-334] amb el nom de forn ibèric de la Vila. Es troba situat a UTM: x=435625, y=4634416, z=582. Es va considerar ibèric només per la seva tipologia i la seva semblança amb el forn de Rubí, sense que s'hi hagi fet mai cap excavació ni s'hi hagin recollit materials arqueològics d'interès. Danés diu que només van recollir fragments de teules comunes a l'interior de la cambra de cocció.

Danés parla de dos forns més a Tona que no hem pogut localitzar. L'anomenat Forn Antic de la Carretera sembla que cal donar-lo per destruït. Es trobava a la carretera de Tona a Seva, a la sortida de Tona.

11. El forn de la Vila, a Tona

5. Casa en Ponç (Berga)

Tot i ser el conjunt de forns de ceràmica medieval estudiat més exhaustivament, el jaciment està totalment destruït.

El 1984 Carme Riu afirmava a [RIU, 1984] que el jaciment de casa en Ponç era difícil de situar amb exactitud perquè l'any 1971 es va urbanitzar tota aquella zona. Això és cert, però comparant el mapa publicat per Padilla a la pàgina 106 [PADILLA, 1984] amb el mapa planimètric de Berga de 1925 i amb l'actual mapa de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, i analitzant les altituds del

jaciment, hem de concloure que els forns de casa en Ponç es trobaven situats a UTM: x=405684, y=4661979, z=685, a la banda nord de la cruïlla situada just davant de l'actual IES Guillem de Berguedà, al camí de Pedret. La cronologia dels forns es va situar a finals del segle XII i principis del segle XIII.

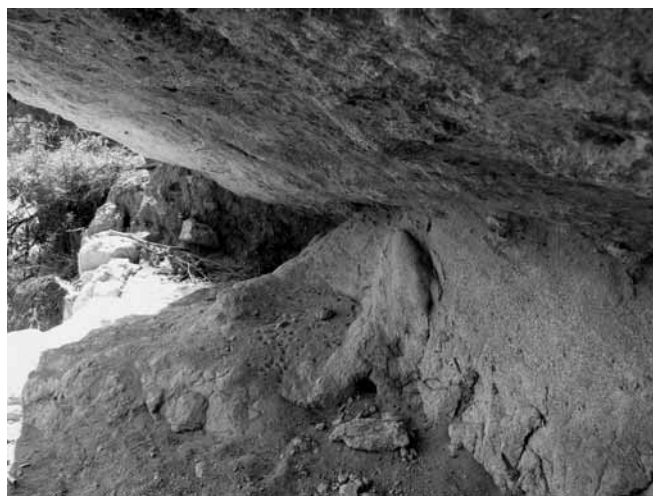
6. Les Ribes de Santa Creu d'Ollers (Guixers)

Aquest va ser el primer forn de ceràmica medieval grisa publicat a Catalunya. Ho va fer el Dr. Manuel Riu, l'agost de 1948, i va ser datat en la segona meitat del segle XI.

Es trobava situat a UTM: x=383182, y=4666945, z=975, a tocar el mas de les Ribes. Manuel Riu afirmava a [RIU, 1990] que abans de l'any 1986 el forn va ser destruït en fer una pista que envoltava la casa de les Ribes.

7. Castell de Cabrera d'Anoia

Es tracta d'un conjunt de forns que estaven situats a UTM: x=391025, y=4596852, z=348. Avui no en queda res visible. La majoria de forns són enterrats sota la carretera d'accés al cementiri proper. A mà esquerra d'aquesta carretera es pot veure l'anomenada "Balma de la Terrissa" que es va interpretar per part dels excavadors com els obradors de ceràmica dels forns. Era un conjunt de forns de planta circular, d'uns 1.5 m de diàmetre, de la tipologia dels forns que estem comentant, però força més petits.

12. La Balma de la Terrissa, a Cabrera d'Anoia

8. Can Tintorer (Molins de Rei)

Es troba situat a UTM: x=419639, y=4586350, z=150. En la memòria de la seva excavació se'l relaciona amb el forn del carrer de Sant Quirze, 47, de Sabadell, i sense més precisions se'l data d'època baixmedieval o moderna. L'únic material segur que s'hi va recuperar van ser abundants restes de teules i restes de possibles cairons. Els cairons són rajoles quadrades, de diversos usos, entre altres per revestir les parets interiors de les tines. És el

primer i únic forn de què tenim notícia on es documenta la possible fabricació de cairons.

9. Can Pericas (Samalús)

En va donar notícia i el va descriure Antoni Gallardo a [GALLARDO, 1938, p. 156]. Es troba situat a UTM: x=444230, y=4615969, z=399. Està en molt malt estat i en perill de desaparèixer totalment. Se'l considera ibèric només per la seva semblança al forn de Rubí i per la proximitat del jaciment de Puig Castell. No consta que mai s'hi hagi fet cap excavació ni s'hi hagin recollit materials ceràmics de cap mena.

13. El forn de can Pericas, a Samalús

10. Sant Miquel de Fluvià

Es troba a UTM: x=499293, y=4669165, z=30. És al mig del poble, al carrer del Forn Romà, i és un dels forns de pilar central més ben conservats. Aurora Martín el va publicar l'any 1980 a [MARTÍN, 1980]. A l'interior de la cambra de foc s'hi van trobar abundants restes d'ímbrex i a l'exterior s'hi van recollir molts fragments de ceràmica romana comuna, de parets gruixudes. Tot i que els ar-

14. El forn de Sant Miquel de Fluvià

queòlegs no van poder precisar més la datació, és un cas clar d'un forn d'època romana.

11. Barranc de la Premsa Cremada (el Botarell)

Es troba a UTM: x=331064, y=4556146, z=190. Tot i que se'l considera un forn iberoromà, no hi ha cap material arqueològic que avaluï aquesta adscripció, argumentada només en base a la seva tipologia. De fet, els materials ceràmics que es van recuperar no eren anteriors a mitjans del segle XVIII, així que de forma coherent caldria situar-lo en època moderna.

Agraïments

Muntsa Garriga, Sergi, Miquel, Josep i Baltasar Feixas (Castelltallat)

Ramon Roca (la Roqueta, Bergús, Cardona)

Josep Maria Vila (Arqueociència)

Àngels Serra (Aguilar de Segarra)

Bibliografia

- ALMAGRO, M., SERRA RÀFOLS, J. de C. i COLOMINAS, J. (1945), *Carta Arqueológica de España. Barcelona*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- AYMAMÍ, G. (2008), "Breus apunts sobre diversos fragments de ceràmica gris d'època medieval", *Del Penedès*, núm. 17, p. 37-49.
- BERMÚDEZ, A. i MASSÓ, J. (1988), "El horno cerámico del barranc de la premsa Cremada (Botarell)", *Butlletí Arqueològic 1984-1985*, núm. 6-7, p. 63-106.
- BOLÓS J. i RIU C. (1985), "Forns de Ceràmica de Casa en Ponç", *Catalunya Romànica, vol. XII, el Berguedà*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- COLOMINAS, J. i PUIG i CADAFALECH, J. (1923), "El forn ibèric de Fontscaldes", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. VI, 1915-1920, p. 602-605.
- COLOMINAS, J. (1931), "Un forn de ceràmica ibèrica a Rubí", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. VII, 1921-1926, p. 65-67.
- DANÉS, J. (1932), "Antiguitats de Tona", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, vol. 42, núm. 450, p. 325-347.
- DAURA, A., GALOBART, J. i PIÑERO, J. (1995), *L'arqueologia al Bages*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- DESEURAS, J. (1999), "Casa en Ponç, primera excavació del Dr. Riu al Berguedà", *l'Erol*, núm. 61, p. 39-43.
- GALLARDO, A. (1938), "Del Mogent al Pla de la Calma", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, vol. 48, núm. 519, p. 149-201.
- G.B. (1975), "Un horno romano en Sant Miquel de Fluvià", *Revista de Girona*, núm. 71, p. 47-49.
- GUÀRDIA, J. (2005), *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al forn ceràmic de la riera de Can Tintorer. Molins de Rei, Baix Llobregat*, Barcelona: Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya.
- Instituto Geográfico y Estadístico de España (1925), *Mapa planimétrico de Berga*, Cartoteca de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, còpia feta pel Servei Geogràfic de la Mancomunitat de Catalunya.

- MARTIN, A. (1980), "Dos forns antics de ceràmica: els d'Orriols i Sant Miquel de Fluvià", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXV, núm. 1, p. 97-105.
- OLLICH, I. (1979), "Ceràmica, construcció i mineria", *Història de Catalunya*, vol. II, p. 214-222, Barcelona: Salvat Editores S.A.
- PADILLA, J. I. (1984), "Contribución al estudio de las cerámicas grises catalanas de época medieval: el taller, los hornos y la producción de Casampons", *Acta Mediaevalia, annex 2*, p. 99-143. Barcelona: UB.
- PADILLA, J.I. (1989), "La terrisseria alt-medieval de Cabrera d'Anoia", *Tribuna d'Arqueologia 1988-1989*, p. 25-39.
- PETRUS, M. (1957), "Prospecciones arqueológicas en la comarca de Cardona", *Ampurias*, núm. 19-20, p. 208-216.
- PUIG i CADAFAALCH, J. (1923), "El forn de ceràmica de sant Martí Sarroca", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. VI, 1915-1920, p. 721-723.
- RIU, C. (1984), "Els forns de ceràmica de Casa en Ponç", *L'Erol*, núm. 8, p. 40-41.
- RIU, M. (1989), *L'arqueologia medieval a Catalunya*, Barcelona: Els llibres de la frontera.
- RIU, M. (1990), "Talleres y hornos de alfareros de cerámica gris en Cataluña", *Fours de potiers et "testares" médiévaux en méditerranée occidentale*, Série Archéologie XIII, Madrid: Publications de la casa de Velázquez.
- ROIG, J. (2002), "Un forn de teules del segle XV a la vila de Sabadell (Vallès Occidental): la intervenció arqueològica al carrer de Sant Quirze, 47", *Actes del II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, p. 331-337, Barcelona: ACRAM.
- SUAU, L. i LÓPEZ, A. (2008), "L'excavació a l'església i al forn de Sant Adjutori, a Sant Cugat del Vallès", *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*, núm. 9, p. 241-264, Barcelona: Diputació de Barcelona.
- TOVAR, L. i BERMÚDEZ, A. (1989), "Hornos de época republicana en Cataluña", *Revista de Arqueologia*, núm. 98, p. 40-47.
- VIRELLA, X. (1978), "Localització d'un forn de ceràmica a Castellet i la Gornal", *Miscel·lània Penedesenca*, vol. I, p. 271-277.

Nota

1. Totes les coordenades estan preses amb un GPS, amb el datum usat per l'ICC que és l'ED50.

Albert Fàbrega i Enfedaque

Historiador

kursaal
ESPAI GASTRONÒMIC

Obert de dilluns
a diumenge.

Passeig Pere III, n°35
08242 Manresa
93 872.21.88

Vine a provar el que es cou al KURSAAL